

Χ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ
ΣΤΑ ΚΗΠΙΑ ΤΟΥ ΠΑΓΓΑΙΟΥ

Ερείπια άγνωστης μέχρι σήμερα παλαιοχριστιανικής βασιλικής αποκαλύφθηκαν το 1987 και η έρευνά τους συνεχίστηκε με δαπάνη της Νομαρχίας Καβάλας το 1988 ΝΑ της Κοινότητας Κηπιών, στις νότιες υπώρειες του Παγγαίου. Αφορμή στην έρευνα έδωσε λαθρονασκαφή με σκαπτικό μηχάνημα για ανεύρεση θησαυρού, η οποία και κατάστρεψε έως τη βάση του θεμελίου το νότιο τμήμα της εκκλησίας¹ (Σχ. 1-2, Εικ. 1-2).

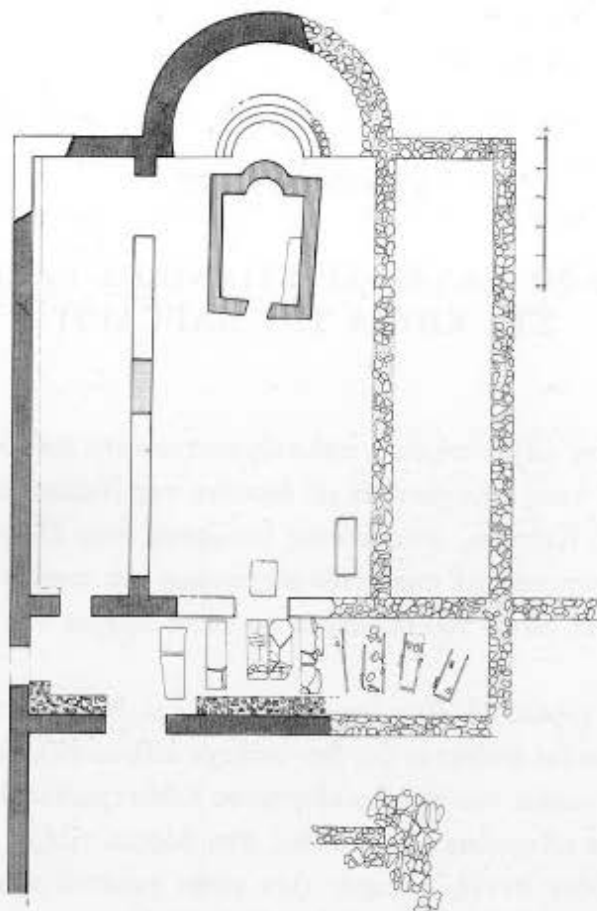
Η βασιλική έχει μήκος 24,70 μ. και πλάτος 17 μ. Μολονότι η δυτική πλευρά της δεν έχει ακόμη ανασκαφεί φαίνεται ότι δεν υπήρχε αίθριο αλλά εξωνάρθηκας, εν είδει υποστέγου, στη ΝΔ γωνία του οποίου οδηγούσε λιθόστρωτος δρόμος ερχόμενος από δυσμάς. Στο νάρθηκα οδηγούσε μία είσοδος στο βόρειο τμήμα της δυτικής πλευράς και δεύτερη στη βόρεια στενή πλευρά. Δεν είναι γνωστό εάν αντίστοιχες είσοδοι υπήρχαν στο νότιο καταστρεμμένο τμήμα του νάρθηκα.

Κάτω από το δάπεδο του νάρθηκα βρέθηκαν εννέα κιβωτιόσχημοι, κατασκευασμένοι με πλάκες μαρμάρινες, τάφοι, από τους οποίους δύο, μπροστά στην είσοδο προς τον κυρίως ναό, έφεραν επιτύμβιες επιγραφές:

- A. † Κοιμιτίριον τοῦ
θεοφιλ(εστάτου) Βασιλίου πρ(εσ)β(υτέρου)
- B. † Κοιμητήριον
τοῦ θε<ι>οφ(ι)λ(εστάτου) Στε
φάνου πρ(ε)σβ(υτέρου) ὅσ
τις ἐπ<ε>ιβουλεύ
σει δύοσι λόγον
Θ(ε)ῶ ὅδε κ(αὶ) ἐν ἡμέρα
κρίσεος†

Στο νάρθηκα υπάρχει ασυνήθιστα πλατύ θρανίο (Εικ. 3), κτιστό με σπασμένα

1. ΑΔ 1987 (προσεχώς). Για τη θέση της παλαιοχριστιανικής αυτής βασιλικής μέσα στην Πιερίδα κοιλάδα και τη σχέση της με τη λεγομένη «Κάτω οδόν», την παρακείμενη πηγή γνωστή με το όνομα «Το νερό της εκκλησίας» ή «Καϊνάρτζα» και τα ερείπια ιερού Ἡρώος Αυλωνίτου βλ. Χ. Μπακιρτζής, Δύο παλαιοχριστιανικές επιγραφές από τα Κηπιά Παγγαίου, Τιμητικός τόμος Καθηγητή Κων. Βαβούσκου, (υπό έκδοση).

Σχ. 1. Βασιλική στα Κηπιά. Κάτοψη.

κεραμίδια στέγης, όλα ιδίου τύπου, ανάμεσα στα οποία βρέθηκαν και κομμάτια μαρμάρινων κιονίσκων τέμπλου. Συνεπώς υποθέτει κανείς ότι το θρανίο ιδρύθηκε σε δεύτερη περίοδο λειτουργίας της βασιλικής μετά την κατάρρευση της στέγης και διάλυση του μαρμάρινου τέμπλου.

Από τις τρεις εισόδους, που οδηγούσαν από το νάρθηκα στον κυρίως ναό, η μεσαία (πλ. 1,66 μ.), κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας της εκκλησίας, ήταν πλατύτερη (5,50 μ.) και είχε μορφή τριβήλου. Το δάπεδο του μεσαίου κλίτους, όπως βρέθηκε, ανήκει στη δεύτερη περίοδο λειτουργίας της εκκλησίας. Είναι στρωμένο με κομμάτια μαρμάρινων πλακών δαπέδου, θωρακίων και επιτύμβιας παλαιοχριστιανικής επιγραφής. Μόνο στο ανατολικό τμήμα της εκκλησίας διατηρήθηκαν τμήματα της προσεγγμένης πλάκωσης της πρώτης περιόδου, όπως και το ημικυκλικό σύνθρονο στην κόγχη του Ιερού Βήματος.

Τρίτος, με επιτύμβια επιγραφή στη θέση της, κιβωτιόσχημος τάφος βρέθηκε στο κεντρικό κλίτος, μπροστά στη δυτική είσοδο:

† Κοιμητήριον τοῦ
 θεοφιλ(εστάτου) Πέτρου πρ(εσ)β(υτέρου)
 ὅστις ἐπ<ε>ιβου
 λεύσ<ετ>ει ἕτερον θόσει δύοσι λό

γον τῷ Θεῷ ἴδε καὶ)
ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως†

Στη ΝΔ γωνία του κεντρικού κλίτους βρέθηκε κιβωτιόσχημος με κτιστά τοιχώματα τάφος, του οποίου μόνον το κάτω τμήμα διέφυγε της καταστροφής του σκαπτικού μηχανήματος (Εικ. 4). Στο δάπεδο του τάφου αυτού βρέθηκαν τρεις σιδερένιοι σταυροί, από τους οποίους οι δύο ἦσαν τοποθετημένοι δίπλα στο κεφάλι του νεκρού και ο τρίτος πακτωμένος στο κονίαμα του δυτικού στενού τοιχώματος του τάφου.

Κανένας κορμός κίονα από τις κιονοστοιχίες δε βρέθηκε στην ανασκαφή². Στη θέση της βόρειας κιονοστοιχίας βρέθηκε συνεχής τοίχος με δύο ανοίγματα προς το βόρειο κλίτος, ένα στο ανατολικό άκρο και δεύτερο στο μέσο του τοίχου, το οποίο και σύντομα φράχτηκε με όμοια τοιχοποιία. Ανάλογος τοίχος πιστεύω ότι είχε αντι-καταστήσει και τη νότια κιονοστοιχία.

Το βόρειο κλίτος φέρει πλινθόστρωτο δάπεδο και κατά μήκος του βόρειου, δυτικού και ανατολικού τοίχου κτιστό έδρανο (Εικ. 5). Ο εξωτερικός τοίχος στη ΒΑ γωνία παρουσιάζει δύο μεγάλες ρωγμές, ανάμεσα στις οποίες η τοιχοποιία είναι διαφορετική. Αυτό σημαίνει ότι ολόκληρη η ΒΑ γωνία της εκκλησίας είχε κάποτε καταστραφεί.

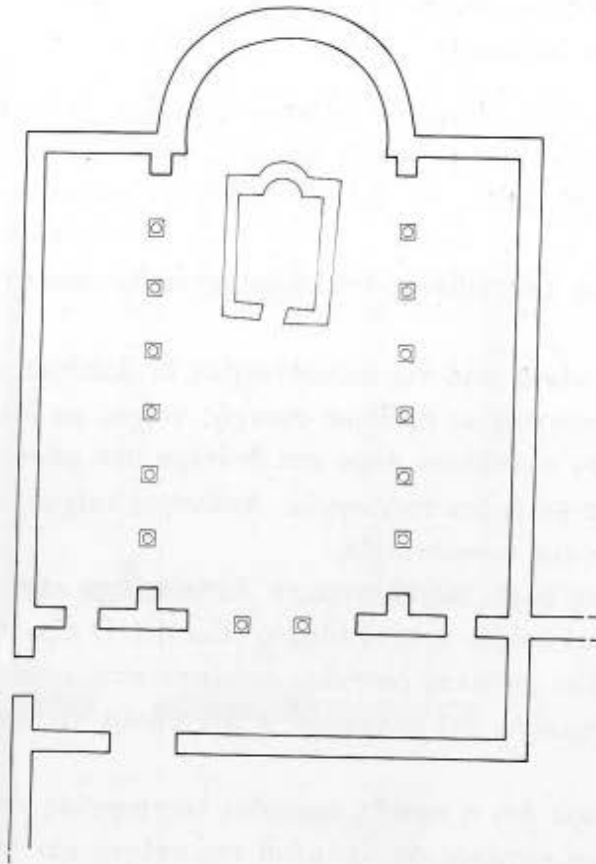
Συνεπώς βλέπουμε ότι η πρώτη περίοδος λειτουργίας της παλαιοχριστιανικής βασιλικής τελείωσε με κατάρρευση όχι μόνο της στέγης και του τέμπλου, αλλά και των κιονοστοιχιών και του τριβήλου και της ΒΑ γωνίας του οικοδομήματος. Τέτοιας έκτασης καταστροφή μόνον από σεισμό μπορούσε να είχε προκληθεί. Παρόμοια φαινόμενα καταστροφής των κτιρίων έχουν παρατηρηθεί και στους Φιλίππους και στη Θάσο, όπου μάλιστα χρονολογήθηκαν στα 575³.

Κατά τη δεύτερη περίοδο λειτουργίας η βασιλική στα Κηπιά σχεδόν ξανακτίστηκε: οι κιονοστοιχίες και το τρίβηλο αντικαταστάθηκαν με τοίχους, το ρήγμα της ΒΑ γωνίας επιδιορθώθηκε, καινούργια στέγη κατασκευάστηκε και η λειτουργία της εκκλησίας περιορίστηκε στο μεσαίο μόνον κλίτος, του οποίου το δάπεδο επιστρώθηκε με διάφορα κομμάτια μαρμάρινων πλακών, ενώ ο νάρθηκας και τα πλάγια κλίτη χρησιμοποιήθηκαν ως στεγασμένοι βοηθητικοί χώροι.

Είναι φανερό ότι οι συνθήκες, που επικρατούσαν μετά μια τέτοια καταστροφή κατά τη δεύτερη περίοδο λειτουργίας της εκκλησίας, ἦσαν διαφορετικές με κύριο χαρακτηριστικό τη χρήση σπολίων. Οι μαρμάρινοι κίονες ακέραιοι ή σε κομμάτια μεταφέρθηκαν αλλού για να χρησιμοποιηθούν και μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη χρησίμευσαν ως οικοδομικό υλικό στους νέους τοίχους της εκκλησίας. Επάνω στο κατασκευασμένο με σπόλια δάπεδό της και κάτω από τα κεραμίδια της πεσμένης

2. Το μετακίονιο του τριβήλου υπολογίστηκε με ακρίβεια στα 1,60 μ.

3. Fr. Blondé - A. Muller - D. Mulliez, RA 1987, 1, 38-9. X. Μπακιρτζής, Η ημέρα μετά την καταστροφή στους Φιλίππους, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συμποσίου «Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο», 1989, 695-710.

Σχ. 2. Βασιλική στα Κηπιά. Κάτοψη (αποκατάσταση).

στέγης βρέθηκαν μαζί όστρακα τυπικής παλαιοχριστιανικής κεραμικής (Εικ. 7α) και όστρακα χειροποίητων (Εικ. 7β) ή στημένων σε αργό χειροκίνητο τροχό αγγείων από ακάθαρτο πηλό. Και τα μεν πρώτα ανήκουν σε αγγεία μεγάλου σχήματος παραδοσιακής προηγμένης τεχνολογίας, ενώ τα δεύτερα είναι μικρά και εύκολα στην κατασκευή τους μαγειρικά σκεύη (τσουκάλια) καθημερινής χρήσης, ντόπιας πιθανότατα παραγωγής. Το φαινόμενο συνύπαρξης τεχνολογικά προηγμένης και καθυστερημένης κεραμικής δεν είναι μοναδικό αλλά ευρέως διαδεδομένο, όπως προκύπτει από νεότερα ανασκαφικά ευρήματα στην Καρυούπολη Πελοποννήσου, στη γιουγκοσλαβική περιοχή του Δούναβη και στο Λιμένα της Θάσου κάτω από χρονολογημένο στρώμα καταστροφής στα 619⁴. Την καταστροφή αυτή του Λιμένα απέδωσα σε νέα περίοδο σεισμών στα 615-620⁵, οι οποίοι πιστεύω ότι ήταν η αιτία της οριστικής καταστροφής των παλαιοχριστιανικών κτιρίων στους Φιλίππους αλλά και της εκ νέου καταστροφής της εκκλησίας στα Κηπιά του Παγγαίου.

4. Ρ. Ετζέογλου, *Λακωνικά Σπουδαί* 9, 1988, 44. Dj. Janković, *Balcanoslavica* 3, 1974, 113. Θάσος, Fr. Blondé, A. Muller, D. Mulliez, *BCH* 105, 1981, 955.

5. Χ. Μπακιρτζής, *Τι συνέβη στη Θάσο στις αρχές του 7ου αι.*; Τρίτο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, 1983, *Περίληψεις ανακοινώσεων*, 58, Φίλια Έπη εις Γ. Ε. Μυλωνά, Γ', 1989, 339-341.

Δε γνωρίζουμε το μέγεθος της νέας καταστροφής της εκκλησίας, οπωσδήποτε όμως η στέγη θα είχε καταρρεύσει, γιατί, ενώ οι τοίχοι της μέχρι ένα σημείο ήταν ακόμη όρθιοι, κτίστηκε στη θέση του ιερού βήματος ναύδριο, διαστ. 5,50 × 3,70 μ., οι τοίχοι του οποίου πατούν απ' ευθείας στο παλαιοχριστιανικό πλακόστρωτο δάπεδο και είναι πολύ πρόχειρα κτισμένοι με οικοδομικά υλικά και σπόλια από τη βασιλική και σκέτη λάσπη ως συνδετικό κονίαμα (Εικ. 6). Στη θέση του εγκαινίου της βασιλικής υπάρχει φυτεμένο κομμάτι μαρμάρινου κορμού κίονα, που χρησίμευε ως υποστήριγμα της Αγίας Τράπεζας του ναυδρίου, η οποία ήταν παλαιοχριστιανικό ιωνίζον σύνθετο κιονόκρανο ανεστραμμένο.

Παρόμοια ναύδρια, που μαρτυρούν συνέχιση της χριστιανικής λατρείας στους χώρους των παλαιοχριστιανικών εκκλησιών, έχουν αποκαλυφτεί και άλλα στην περιοχή, όπως στη βασιλική Ποδοχωρίου, δυτικά των Κηπιών στην Πιερίδα κοιλάδα, στην εκτός των τειχών κοιμητηριακή βασιλική των Φιλίππων, στο Οκτάγωνο των Φιλίππων και στις βασιλικές Εβραϊοκάστρου και Αγίου Αντωνίου στη Θάσο.

Επειδή κεραμική από ακάθαρτο πηλό αργού χειροκίνητου τροχού βρέθηκε και κάτω και πάνω από το στρώμα των πεσμένων κεραμιδιών της στέγης, ήταν δηλαδή σε χρήση και αμέσως πριν και αμέσως μετά την καταστροφή της εκκλησίας, πιστεύω ότι η ανέγερση του ναυδρίου δεν απέχει χρονικά από την καταστροφή του 615-620.

Συνεπώς, στην επίχωση γύρω από το ναύδριο βρέθηκαν:

α) όστρακα από τσουκάλια χωρίς λαβές με κοφτό επίπεδο πάτο από ακάθαρτο πηλό κατασκευασμένα σε αργό χειροκίνητο τροχό με εγχάρρακτη ενίοτε διακόσμηση (Εικ. 7γ).

β) όστρακα από τσουκάλια ίδιου τύπου από καθαρότερο πηλό, κατασκευασμένα σε γρήγορο ποδοκίνητο τροχό (Εικ. 7δ).

γ) όστρακα από τσουκάλια με κοφτό πάτο, μία λαβή και λεπτά τοιχώματα προηγμένης τεχνολογίας, που μπορούν να χρονολογηθούν έως το τέλος της δυναστείας των Μακεδόνων (Εικ. 7ε).

Η απουσία εφυαλωμένης κεραμικής, η οποία από τον 9ο/10ο αι. παρουσιάζει ιδιαίτερη διάδοση και έχει βρεθεί στους Φιλίππους, είναι ενδεικτική ότι η λειτουργία του ναυδρίου δε διάρκεσε πολύ πέρα από την περίοδο αυτή.

EXCAVATION OF THE EARLY CHRISTIAN BASILICA AT KEPIA
ON MOUNT PANGAION

by CH. BAKIRTZIS

An early Christian basilica was discovered at the foothills of Mt. Pangaion, southeast from the Kepia Community of the Kavala district. The basilica was built near a fountain called «The water of the church» in the ruins of the Hellenistic and Roman sanctuary of Hero Auloneites. The ancient «Southern Road» traversing the Pieris valley between Mt. Pangaion and Symbolon and connecting Amphipolis to Philippi passed by this location.

It is a three-aisled basilica with a narthex. Graves were found below the floor of the church, and the inscribed names of buried priests were found in three of them. The church was destroyed by an earthquake in the second half of the 6th century B.C. The basilica was reused: the colonnades and the tribelon were replaced by walls, the destroyed northeastern corner was repaired, a new roof was built and the liturgy took place in the nave, whose floor was covered with fragments of marble slabs. However, a new earthquake destroyed the church about 615-620 A.D. and afterwards a chapel occupied the area of the Bema.

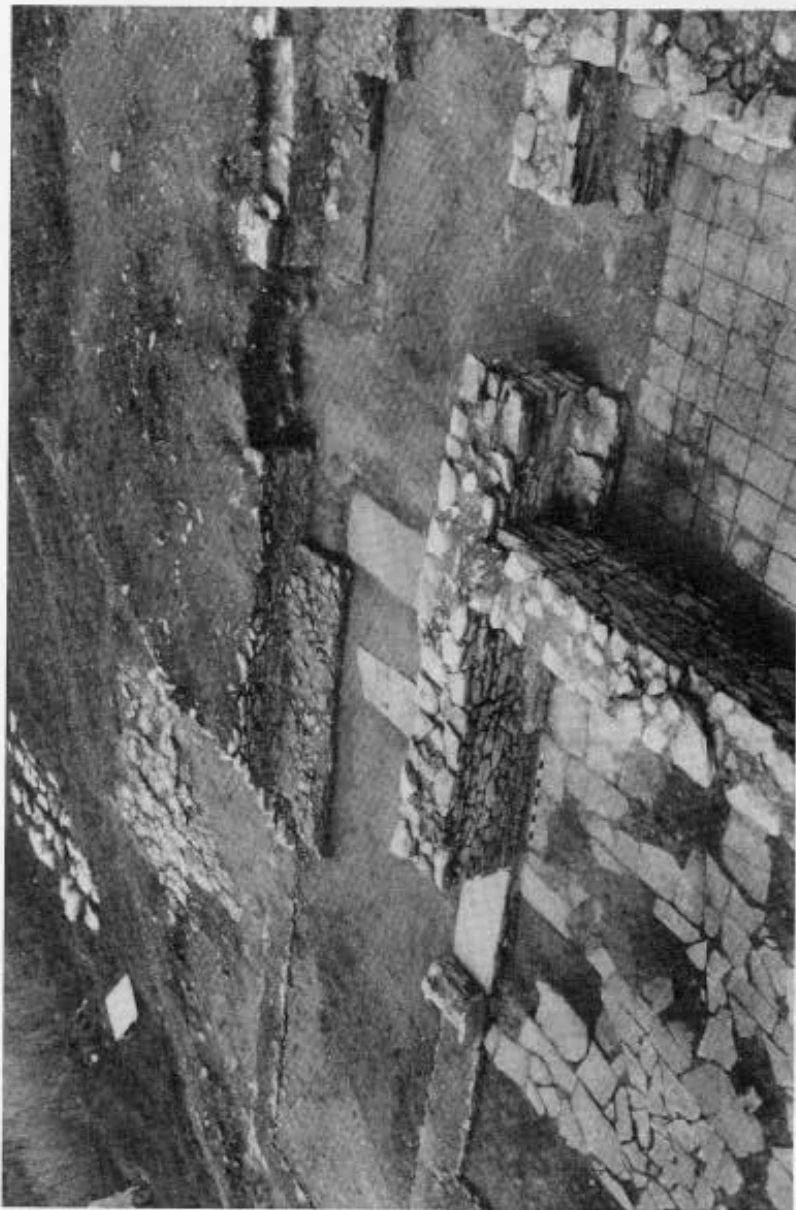
The excavation yielded pottery comprising basically sherds of cooking pans: 1) pots with flat base and without handles, made of clay with impurities, either handmade or with a slow wheel, or finally with a quick one, and 2) pots with flat base and one handle, made of clay without impurities, with a quick wheel.

The first layer yielded sherds of Early Christian advanced pottery (amphorae and other storage and transportation pots) together with sherds of handmade (or made with a slow wheel) cooking pans.

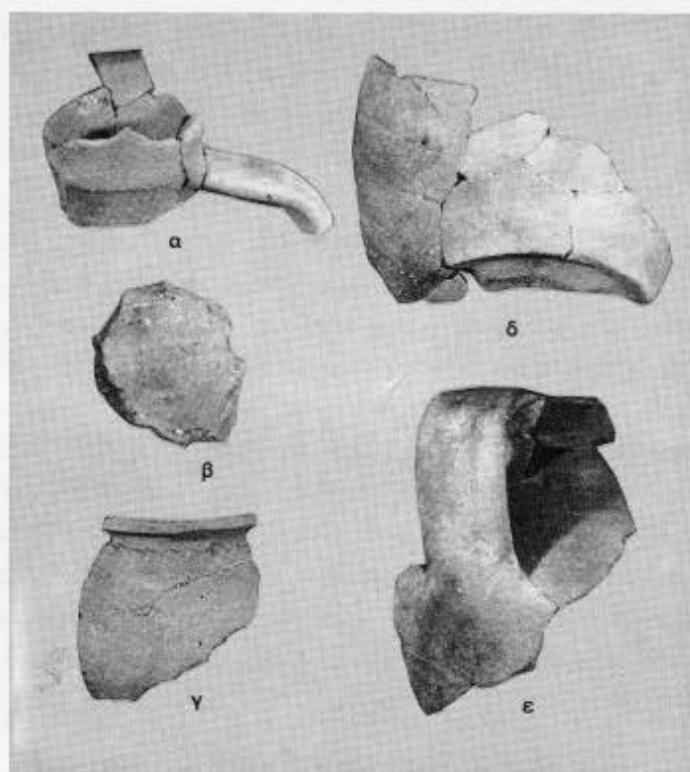
The lack of enamelled pottery suggests that the chapel was not used after the 9th or 10th century A.D.

1. Βασιλική στα Κηπιά. Μετά την πρώτη περίοδο εργασιών (1987). 2. Μετά τη δεύτερη περίοδο εργασιών (1988).

3. Το δυτικό τμήμα του κυρίως ναού και ο νόρθηκας. 4. Τάφος στη ΝΔ γωνία του μεσαίου κλίτους. 5. Το βόρειο κλίτος με το στρώμα των πεσμένων κεραμιδιών της στέγης.

6. Το μεταγενέστερο ναύδριο. 7. 'Οστρακα από πήλινα σκεύη καθημερινής χρήσης (τέλος βου-10/11ος αι.).